

ABBASİ KARA ORDUSUNUN MUHAREBE HAREKATI (STRATEJİ ve TAKTİKLER)

Dr. Mustafa Zeki TERZİ*

GİRİŞ

Harekât, bir maksadın gerçekleştirilebilmesi için girişilen faaliyetlerin tümüdür. Harekât, a) muharebe harekâtı, (strateji ve taktik harekât) ve b) idarî harekât (hizmet harekâtı) olmak üzere ikiye ayrılır. Muharebe harekâtı, askerî harekâtın düşman karşısındaki safhasıdır. Bu harekât, harp prensipleri denilen ve harekâtın sevk ve idaresinde kanun özelliği gösteren temel esaslara göre cereyan eder⁽¹⁾.

Strateji, önemli askerî harekâtın ve askerî faaliyetlerin planlanması ve idaresi, bilhassa muharebeye biffiil katılmayan, yahut direkt olarak düşman ateşine maruz bulunmayan birliklerin maharetli bir şekilde kullanılması ve ikmâl, taarruz, savunma yahut çekilme faaliyetlerine en elverişli nokta veya hatların emniyet altında ve elde bulundurulması fenidir. Strateji askerî mevkiilerin ve vasıtaların, harpte üstünlük sağlayacak şekilde çok geniş ölçüde kombine edilmesi ve kullanılmasını öğreten yüksek bir komutanlık sanatıdır⁽²⁾. Strateji, harbin prensiplerinin; harbin hazırlanması, sevk ve idare edilmesine tatbikidir. Yani barış ve seferde harbin sevk ve idaresine strateji denir. Strateji genel olarak, birliklerin uygun şartlar altında, silahla netice alabilecek duruma sokulmaları gibi tedbirlerle uğraşır. Strateji, siyasî amaçlara ulaşmak için askerî imkânların dağıtımını ve uygulanmasıdır⁽³⁾.

(*) Oñdokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi İslâm Tarihi Anabilim Dalı

(1) Aydın Taneri, Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri, Ankara, 1981, 207 vd.

(2) Ekrem Öncü, Harp Tarihi Notları, Ankara, 1953, 3.

(3) Oğuz Turan, Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler, İstanbul, 1986, 13 vd.

Bugün stratejinin anlamı, tamamen genişlemiş ve "bir güç kullanma sanatı" ile eş anlama gelmiştir. Silâhli kuvvetlerin kullanılmasına askerî strateji denir. Askerî strateji muharip birlikleri muharebe sahasına, elverişli bir şekilde getirme sanatıdır. Strateji birlikleri muharebe sahasına, hasma nazaran üstün şartlar meydana getirecek şekilde getirir. Burada yerini icraya, yani taktiğe bırakır⁽⁴⁾. Taktik veya ta'biye, birliklerin muharebede kullanılması sanatıdır. Muharebe sanatı ta'biyenin hüküm ve nüfuzu altındadır⁽⁵⁾.

Abbasi Kara Ordusu'nun muharebe harekâtını, stratejik harekât ve taktik harekât olmak üzere iki kısım altında incelememiz mümkündür.

A. STRATEJİK HAREKÂT (SEVKÜ'L - CEYŞ)

1) Kıta İntikalleri (Tesyîrül - Ceyş) :

Orduların buldukları yerdən savaşacakları yerlere hareketi, savaşma kadar önemli bir olaydır. Buna askerlikte, kıta intikalleri veya birliklerin nakli adı verilir. Kıta intikalleri, kendilerine verilen vazifeyi yapmak üzere, kıtaların uygun yere, uygun zamanda, zinde olarak, en iyi düzende ulaşmalarıdır.

Abbasi kara ordusunun kıta intikalleri belli bir düzen ve tertip içerisinde yapılmakta idi. Abbasilerden önceki İslâm Orduları'nda gördüğümüz beşli tertip (kamîs) Abbasi ordularında da devam ettirilmiştir. Hareket halindeki ordu beş esas birliğe ayrılırdı. Bunlardan ortada veya merkezde olan birlik başkomutanın idaresinde idi ve bu birliğe "Kalbü'l - Ceyş" adı verilirdi. Merkezin sağında yer alan birliğe "meymene", solunda yer alan birliğe "meysera" adı verilirdi. Merkezin önünde bulunan birlik, genellikle atlılardan (fürsân) oluşur ve "mukaddime" veya "talîa" adını alırdı. Talîa birliğindeki atlılar zırh ve miğfer giyinirler ve mızrak kullanırlardı⁽⁶⁾.

H.195/M.810-11 yılında vuku bulan, Ali b. İsâ komutasındaki el-Emin'in ordusu ile Tahir b. Hüseyin komutasındaki el - Me'mûn'un ordusunun çarpışmasında, Ali b. İsâ, ordusunu merkez, sağ kanat, sol kanat birliklerine ayırmıştır. Bu birlikleri 10 bayrak (râye) altında toplamış ve her râye-

(4) Oğuz Turan, a. esr., 15.

(5) Ekrem Öncü, a. esr., 4.

(6) İbnü'l-Fuvatî, el-Havâdisü'l-Câmia, Bağdâd, 1351, 29; Hasan İbrâhim ve Ali İbrâhim, en-Nuzumü'l-İslâmiyye, Kahire, 1939, 238; Hasan İbrâhim, Târihu'l-İslâm, Kahire, 1984, III, 285.

ye 1000 asker vermiştir. Her iki râye arasında bir ok atımı mesafe bırakmıştır. Komutanlarına, ilk râye savaşa girer ve çarpışması uzarsa, onu takip eden râyenin ilerlemesini ve savaşa girmesini emretmiştir. Böylece birinci râyeye dinlenme imkânı verilmiş olacaktır. Zirhlileri râyelerin ön kısmına almıştır⁽⁷⁾. Aynı savaşta Tahir b. Hüseyin ordusunu bölüklere (kerâdis) ayırmıştır⁽⁸⁾. "Kerâdis nizâmı" nın el - Me'mûn'un ordusunda da uygulandığı görülmektedir⁽⁹⁾.

el - Mu'tasım, Amûriyye (Amorion) savaşında ordusunu kalb, sağ kanat, sol kanat olmak üzere üç kısma (selâsetü asâkir) ayırmış, bunlardan sağ kanat birliklerinin komutasına Afşin'i, sol kanat birliklerinin komutasına Aşnas'ı tayin etmiş ve merkez birliklerine de (kalb) kendisi komuta etmiştir. Her kısmın arasını iki fersah ayırmıştır. Ayrıca her kısmın da kendi arasında, sağ ve sol kanat olmak üzere ikiye ayrılmasını emretmiştir. Harekât esnasında kısım komutanlıklarında değişiklikler yapmıştır⁽¹⁰⁾.

Kaynakların verdiği bu bilgilerden anlaşıldığına göre, ordu yürüyüş halinde iken beş kısma ayrılmaktadır. Savaş düzenine geçilince, ön ve arka kuvvetler (mukaddime ve sâka) esas kuvvetlerle birleşerek, asıl savaş hattı bir merkez ve iki kanattan meydana gelmektedir.

Yürüyüş halindeki ordunun öncü birliklerine önemli görevler düşmekte idi. Bunlar keşif harekâtı da yaparak ordunun, emniyet içersinde seyrüseferini mümkün kılmaktaydılar. Öncü birlikleri atlılardan oluşurdu. Arkadan gelen birliklere "sâka" dendiğini biliyoruz. Bunlar ordunun ağırlıklarını taşımakta ve aynı zamanda orduyu, arkadan gelecek tehlikelere karşı da koruma görevi yapmaktaydılar. Ordunun mancınık, arrâde gibi ağır silahları ve harp aletleri, levazım ve mühimmatı, hasta ve yaralıların taşınması için gerekli araç ve gereçleri deve, katır ve eşeklerin sırtında taşıırdı. Bu hayvanlar o dönemin nakliye vasıtaları olarak kıtaların intikalinde önemli hizmet görmekteydiler⁽¹¹⁾.

Yürüyüş halindeki orduda halife ve halife ailesinden birisi komutan olarak bulunuyorsa, o zaman ordu daha parlak ve daha haşmetli bir görünüm içersinde olurdu. Bu orduda bulunan halifenin muhafız birlikleri gü-

(7) İbnü'l-Esir, el-Kâmil fi't-Târîh, Beyrut, 1965, VI, 243.

(8) İbnü'l-Esir, a. esr., a.y.

(9) İbn Haldûn, Kitâbü'l-İber, Beyrut, 1971, III, 238.

(10) İbnü'l-Esir, a. esr., VI, 481, 484.

(11) Hasan İbrâhim, Târîhu'l-İslâm, III, 285.

zel elbiseler (üniformalar) gıyınmış olarak, üzerinde altın işlemeli hilâfet sembolleri bulunan bayrak ve sancaklar taşırıldardı. Komutanlar ise kıymetli elbiseler giyerlerdi⁽¹²⁾.

Öncü birlikler karargâh kurulacak yere daha önceden varırlar ve ordunun konacağı yerin etrafına hendekler açmak suretiyle tertibat alırlardı. Bu, ordunun ani bir hücumla uğramasını önlemek için yapılırdı. Esas ordu konaklama yerine ulaşınca, ordugâh şehirlerinde veya sabit ordugâhlarda (muaskerât) olduğu gibi, çadırlar kurulur, meydanlar, cadde ve sokaklar belirlenirdi. Bundan sonra erzak dağıtılır, mutfaklarda yemekler pişirilirdi. Yatsı olunca, varsa halife, yoksa ordunun baş kadısı namazda imam olurdu. Namazdan sonra askerler halka halinde tertibat alırlar ve savaş menkıbeleri ve hatıraları anlatılır veya hamâsi şiir ve kasideler okunurdu⁽¹³⁾.

Ordu düşmana yakın yerlerde konakladığı zaman, kurulan ordugâhın etrafına hendekler kazılırdı. Bu tedbir, hem ordunun bir gece baskınına uğramasını, hem de geceleyin ordudan herhangi bir askerın kaçmasını engellemek için alınırdı. Daire biçimindeki bu hendekler ordugâhı çepeçevre kuşatırlardı⁽¹⁴⁾.

Kıtaların intikalinde devletin posta teşkilatı (berid) askerî bir fonksiyon icra etmektedir. Posta teşkilatının yürüttüğü önemli işlerden ikisi; valilerin yeni tayin edildikleri eyaletlere nakledilmesi ve askerî birliklerin yükleri ile birlikte intikalidir⁽¹⁵⁾.

Askerî birliklerin intikali için kullanılan yolların posta yolları olduğu görülür. Bu bakımdan merkez Bağdat'a bağlı posta yollarından burada bahsetmemiz yerinde olacaktır. Önemli posta yolları şunlardır:

1. Doğuya doğru giden esas ana yol, Bağdat'ın gerisinden Nehrevân köprüsü üzerinden geçerek Hulvân'ın arkasından devam eder ve eski Medler'in memleketini tırmanır; sonra tekrar Esad-Âbâz'ın arkasından yükselerek Hemedân tepesine çıkar. Buradan Rey, Neysâbûr, Tûs, Merv, Buhârâ, Semerkand'dan geçerek kuzeydoğu istikametinde uzanır ve Bağdâdı, Seyhûn (Sîr - Deryâ) nehri boylarında kurulu şehirler ile Çin hududu

(12) Hasan İbrâhim, a. esr., III, 285 vd.

(13) Hasan İbrâhim, a. esr. III, 286.

(14) İbn Haldûn, a. esr., I, 229.

(15) Philip K. Hitti, Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, Türkçeye çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1980, 497.

üzerindeki şehirlere bağlar. Bu Horasân şehirler arası ana yol üzerindeki önemli şehirlerden kuzeye ve güneye doğru çıkan ikinci derece yolları ayrıca bu bölgelerle irtibatı sağlamaktadır⁽¹⁶⁾.

2. İkinci yol Bağdad'dan çıkarak Dible nehri boyunca ilerler. Vâsıt ve Basra üzerinden Hûzistân'daki Ahvâz şehrine varır ve buradan Fâris bölgesindeki Şirâz'a ulaşır. Aynı şekilde bu hat doğu ve batı kollarına ayrılarak ilerler; diğer yerleşme bölgeleri ile birlikte buraların şehir ve kasabalarını birbirine bağlar ve nihayet Horasân ana yolu ile birleşir. Bu yollar Hac yolculuğuna çıkanlar tarafından da çokca kullanılır ve Kûfe ve Basra üzerinden Mekke hac yoluna ulaşır⁽¹⁷⁾.

3. Üçüncü bir şehirler arası yol Bağdad'ı Musul, Âmid ve Bizans hududuna serpiştirilmiş müstahkem kaleler ile birleştirir. Bağdad'ın kuzey-batı tarafı, Enbâr ve Rakka şehirleri vasıtası ile Menbic, Haleb, Hamâ, Hıms, Baalbek, Dimeşk, Remle, Gîfâr gibi Sûriye şehirleri ile irtibatlandırılmıştır. Bu yol Kâhire ve İskenderiyye'ye, oradan da daha ileriye Kayrîn'e ulaşmaktadır⁽¹⁸⁾.

Birliklerin naklinde ordu komutanının yapacağı işleri kaynağımız el-Mâverdi, "Tesyîru'l-Ceyş" başlığı altında toplamış ve "bu konuda Emir'e yedi görev düşer" diyerek şunları saymıştır⁽¹⁹⁾:

1. Ordunun hareketinin mutedil ve normal olmasını sağlamak. Bu şekilde hareketle, çok zayıf olanların buna gücü yetmiş, kuvvetlilerin de kuvveti korunmuş olur. Aksi halde, hareket (seyir) gerçekleşemez; zayıflar ölür, kuvvetlilerin kuvveti harcanır.

2. Üzerinde savaşacakları ve binek hayvanı olarak kullanacakları atları araştırıp bulmak ve hazırlamak.

(16) Philip K. Hitti, a. esr., 498; Adam Mez, el-Hadâratü'l-İslâmiye, Arapça-ya çev. Muhammed Abdülhâdi Ebî Rîde, Beyrut, 1967, II, 413 vd.

(17) Philip K. Hitti, a. esr., 498.

(18) Philip K. Hitti, a. esr., a.y.; Adam Mez, a. esr., II, 412.

(19) el-Mâverdi, el-Ahkâmü's-Sultâniyye, Kahire, 1973, 35 vd.

3. Gerek murtazıka⁽²⁰⁾, gerekse mutatavvıa⁽²¹⁾ dan olan savaşçıları gözetmek, onlara iyi bakmak, ihtiyaçlarını gidermek, herkese lâıyk ve müstehak olduğu muameleyi yapmak.

4. Murtazıka ve Mutatavvıa'dan meydana gelen ordunun bu kısımlarına arıfler⁽²²⁾ ve nakıbler⁽²³⁾ tayin etmek. Komutan arıfleri ve nakıbleri vasıtası ile askerlerinin durumlarından haberdar olur.

5. Her bir grup (bölük veya tabur) asker için bir şıâr tesbit etmek. Bununla taburlar birbirinden ayırđedilir ve çabucak toplanmaları sağlanır. Bu şıâr, ya bir taburun diğerlerinden ayrı bir bayrağı olması, ya da ayrı bir elbisesi olması suretiyle gerçekteşir.

6. Askerin durumunu, temayüllerini, fikirlerini öğrenmek için ordunun ahvalini iyice araştırmak. Bu şekilde, askerler arasında kötü cereyanları yayan, ya da ordunun kıymetini azaltanları veya zafer elde etme gücünü zayıflatanları, ordu aleyhine casusluk yapan ve düşmana haber nakledenleri tesbit eder ve bunları ordu mensupları arasından çıkartır. Çünkü bunlar askerin maneviyatına kötü tesir yaparlar.

(20) Murtazıka veya Cündü'l - Murtazıka, irtizak, statüsüne tabi olarak askerlik yapan, başka bir ifade ile mesleği veya sanatı askerlik olan ve geçimini bu yolla sağlayan savaşçılardan (mukâtile) kurulu orduya verilen isimdir. Biz irtizak statüsüne ücretli nizami askerlik ve bu statüye tabi olan askerlere de "ücretli asker" diyoruz. Bkz., el-Mâverdi, a. esr., 36; Ayrıca bkz. Mustafa Zeki Terzi, Abbasiler Döneminde Askeri, Teşkilât, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 1986, 34; A. Mf., "Abbasi Muhafız Ordusunun Kuruluşu ve Elemanları", Ondokuzmayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Samsun, 1986, sy. 1, s. 115.

(21) Mutatavvıa veya cündü'l - mutatavvıa, ordu divânınca (divânü'l-ceys) irtizak statüsüne göre askere alınmadıkları halde, savaş esnasında cihad çağrısına koşup, "tatavvu" (gönüllülük) statüsüne tabi olarak, kendi istekleri ile orduya katılan ve emir-komuta altına giren askerlerden oluşan birliklere verilen isimdir. Bkz. el-Mâverdi, a. esr., a. y.; Mustafa Zeki Terzi, Aynı Tez, s. 35.

(22) Arıf, Abbasi Kara Ordusu'nda 10 kişilik en küçük birimin komutanına verilen rütbedir. Bkz. el-Mes'üdi, Mürücü'z-Zeheb, Kâhire, 1964, III, 411; İbn Haldûn, a. esr., III, 299.

(23) Nakıb, Abbasi Kara Ordusu'nda, 100 kişilik birliğin komutanına verilen rütbedir. Yüzbaşı da diyebileceğimiz nakıbin komutası altında askerleriyle birlikte 10 arıf bulunmaktadır. Bkz., el-Mes'üdi, a. esr., a. y.; İbn Haldûn, a. esr., a. y.

7. Kendi soyunda (ırkında veya kabilesinde) olanlara, kendi fikir ve mezhebinde bulunanlara meyletmemek. Soy, fikir ve mezhebinde olmayanlara sırt çevirmemek. Çünkü bu tarz bir hareket ordu içinde bölünmeye sebep olur. Belki de orduyu parçalanmaya ve yok olmaya götürür.

2) Taarruz, Savunma ve Geri Harekât:

Taarruzî harekât düşmanı muharebeye zorlamak için girişilen harekâttir. Savunma, düşman taarruzuna mani olmak, mukavemet etmek, onu geri atmak veya yok etmek maksadını güden bir muharebe harekâtıdır. Geri harekât, bir birliğin geriye doğru, ya da düşmandan uzaklaşmak üzere yaptığı harekâttir. Geri harekât isteğe bağlı olarak veya düşman zoru ile yapılır.

Abbasi ordularının gerek iç isyanlara, gerekse dış düşmana karşı düzenlediği savaşlarda "taarruzî harekât" in ve bu harekât esnasında "kuşatma"nın, "savunma" ve "geri harekât" in uygulandığını görmekteyiz. Kuşatma, açık arazide seyreden veya konaklayan birliklerin kuşatılması şeklinde olduğu gibi, meskûn bölgelerin, müstahkem kale ve şehirlerin kuşatılması şeklinde de vuku bulmuştur. Abbasiler döneminde bunun çok sayıda örneklerini bulmak mümkündür. Biz burada sadece birkaç örnek vermekle yetineceğiz.

el-Mansûr'un halifelik yıllarına rastlayan 137/754 tarihinde, harici liderlerinden Mülebbed b. Hermele eş-Şeybânî, Cezîre'de isyan etmişti. el-Mansûr, üzerine gönderdiği orduları yenilgiye uğratan Mülebbed'e karşı son olarak Hâzîm b. Huzeyme'yi sevk etmişti. Mülebbed, bu harekât esnasında Hâzîm'in koruma tedbirleri alarak konaklayan ordusunu, kaçma taaktığı göstererek kendine doğru çekmiş ve konakladığı yerden çıkmasını sağlamıştı. Tekrar geriye dönerek hücum geçen Mülebbed'in birlikleri Hâzîm'in sağ ve sol kanatlarını kuşatmışlar ve merkeze hücum etmişlerdi. Merkezi güzel bir şekilde savunan Hâzîm, askerlerini atlarından indirerek, yerde kılıç savaşına tutuşturmuş, daha sonra da tekrar atlarına bindirerek ok savaşına başlatmıştır. Bu arada sağ ve sol kanatların yerlerini değiştiren Hâzîm, bu birliklerin yeniden üstünlüğü elde ederek karşı hücum geçmelerini sağlamıştır. Sonunda savaşı kaybeden Mülebbed'in ölümden kurtulabilen askerleri geri çekilerek kaçmaya başlamışlar, kaçan bu birlikler takibedilerek imha edilmiştir⁽²⁴⁾. Bu misâlde taarruz ve taarruzî harekâta kuşatmanın yanında savunma ve geri çekilme harekâtının da uygulandığını görmekteyiz.

(24) İbnü'l-Esir, a. esr., V, 405 vd.

Şehir ve kale kuşatmalarına ise birçok örnek verilebilir. Halife el-Emin'e karşı harekete geçen el-Me'mûn'un komutanlarından Tahir b.Hüseyin, Herseme ve Zühey'r'in komutalarındaki ordular 197/812-3 yılında halifeliğin merkezi Bağdad'ı kuşatmışlar, mancınık ve arrâdeler ile şehri dövmüşlerdir⁽²⁵⁾.

İkinci örneğimiz Amûriyye (Amorion)'nin kuşatılmasıdır. el-Mutasım'ın ordusu Amûriyye'ye gelmiş ve iki mil mesafeden, içinde su ve ot bulunan bir yerde karargâh kurmuştu. Halife buraya gelişinin ertesi günü atına bindi ve şehrin etrafını dolaşarak keşifte bulundu. Üçüncü gün de komutan Afşin ordusu ile birlikte Amûriyye'ye geldi. el-Mu'tasım kuşatma ordusunu kısımlara ayırarak her birini bir komutanın emrine verdi ve bu birlikleri şehri çevreleyen kalenin burçlarına gönderdi. Kalenin 20 burcu vardı. Böylece 20 burç için 20 birlik ayrılmış oldu. Surların etrafına geniş hendekler açılmıştı. Ordunun iaşesi için ayrılan koyunların derileri yüzölçümleri toprakla doldurularak hendeklere atılmış ve bu şekilde doldurulan hendeklerden karşı tarafa geçiş sağlanmış oldu. el-Mu'tasım her bir mancınık için dört, her bir debbâbe için ise on asker görevlendirmişti⁽²⁶⁾.

B. TAKTİK HAREKÂT

Bu dönemde bilinen savaş taktiklerini ve muharebe şekillerini tesbit ederken, bu taktikleri (siyâsetü'l-hurûb) konu alan kaynakların verdikleri nazari bilgilerden yararlanarak bazı sonuçlara varmak zorunda olduğumuzu belirtmek isteriz. Kesin olarak şu savaşta şu taktik uygulanmıştır, diemiyoruz. Çünkü, savaşları anlatan kaynaklar bu konuda yeterli bilgi vermemektedirler. Nazari bilgi veren kaynaklar içersinde, el-Hersemî'nin "Muhtasar fi Siyâseti'l-Hurûb" adlı eseri Abbasi ordularında bilinen muharebe taktik ve şekillerinden bahsetmektedir. Ayrıca daha sonraki bir dönemde yaşamış olmakla birlikte, bu konuda verdiği nazari bilgilerin Abbasi dönemini de kapsadığını düşünerek İbn Haldûn'dan da yararlandık.

1. Muharebede Uygulanabilecek Taktikler:

a. Pusu Kurarak Düşmanı Tuzağa Düşürmek (el-Kemâin):

Düşmana karşı gizlilik prensiplerine uyularak uygulanan taktiklerden biri, pusu kurarak düşmanı tuzağa düşürmektir. Abbasi ordularında bu taktik uygulanmıştır⁽²⁷⁾. el-Hersemî, pusu kurabilmek için askerlerde ve birliklerinde bazı şartların bulunması gerektiğini yazmaktadır: Bunlardan

(25) İbnü'l-Esir, a. esr., VI, 271.

(26) et-Taberî, Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük, Beyrut, Tarihsiz, X, 339 vd.

(27) İbnü'l-Esir, a. esr., V, 72, 78, 139, VI, 89.

birincisi, askerin yerden sürünebilecek kuvvet ve dayanıklılığa sahip olmasıdır. İkincisi ise askerin atının herhangi bir hastalık ve sakatlığı veya saklanılan pusu yerini düşmana belli edecek bir huysuzluğu olmamasıdır⁽²⁸⁾.

Gizlilik prensibi savaşta zafere ulaşmak için uyulması gereken önemli prensiplerden biridir. Komutan kendi ordusunun gücünü ve hareketini karşı taraftan gizlemelidir. Bu gizliliğe seferde olduğu gibi hazarda da uyulur. Modern ordular savaş taktiklerini ve esas kuvvetlerini gizli tutmuşlardır. Devletler arası siyasette de bu gizliliğe riayet edilir.

Abbasi Kara Ordusu'nda gizlilik prensibine uyulmuştur. Bu prensip Hz. Peygamber'in yönettiği ordulardan başlayarak onu takibeden dönemlerin İslâm ordularında da uygulanmıştır. Bu insan tabiatına uyan bir prensip olup doğruluğunu kabul ettirmek için delil aramaya gerek yoktur. Burada biz el-Hersemi'nin konuya bakışını belirtmekle yetineceğiz. O şöyle demiştir : "Eğer gücün yetiyorsa, savaşla ilgili şeyleri (harp sırlarını) güvendiğin kişilerden bile gizleme konusunda titizlik göster. Eğer bunu yaparsan planın başarıya ulaşır. Sonra sana tuzak kuracak olanın tuzağı kesilir. Her türlü söz kaçırmadan dilini tut. Aksi halde gizlediğin işler açığa çıkar ve herkes tarafından duyulur. Küçük olduğuna bakarak küçüklerle, yabancı olduğuna bakarak yabancıya bile sırrını açma. Nice saklanmış sırlar vardır ki, çeşitli yollarla yayılmışlar ve herkes onlara muttali olmuştur"⁽²⁹⁾.

b. Yardımcı Kuvvetlerin Geldiği İntibayı Vererek Düşmanı Korku ve Endişeye Düşürmek (el-İhâmlu bi'l-Meded) :

Bu taktiğe göre komutan ordunun elemanlarını onar veya yüzer kişilik belirli sayıda birliklere ayırarak, arka arkaya ileri sürüp düşmana gösterir ve geri çeker. Böylece düşman nezdinde, taze imdat kuvvetleri geldiği intibayı uyandırılır ve düşmanın maneviyatı zayıflatılır. Korkuya kapılarak morali sarsılan düşmanın mağlubiyetine veya çekilip gitmesine zemin hazırlanmış olur⁽³⁰⁾.

c. Düşmanı Yanıltmak (Tadîlül' - Adüvv) :

Düşmanı yanıltmak maksadı ile kuvvetlerin, vuruşmanın başlatılmayacağı başka bir yöne sevk edilmesidir. Düşman da karşı tarafın savaşı

(28) el-Hersemi, Muhtasar fi Siyâseti'l-Hurûb, el-Câmiatü'l-Arabbiye, 844 no'lu Mikrofilm, vr. 35'ten naklen, Abdurraûf Avn, el-Fennül-Harbî-fi Sadri'l-İslâm, Mısır, 1961, 250.

(29) el-Hersemi, a. yzın., vr. 11'den naklen, Abdurraûf Avn, a. esr., 212 vd.

(30) Abdurraûf Avn, a. esr., 251 vd.

bu cepheden başlatacağını sanarak kuvvetlerinin önemli kısmını o tarafa yığacak ve diğer tarafları zayıf bırakacaktır. Bunun üzerine, ani ve yıldırım hareketi ile düşmanın zayıf bıraktığı noktalara saldırılacaktır. Abbasi ihtilâli komutanlarından Ebû Müslim el - Horasânî, Emeviler ile yaptığı savaşlarda bu taktiği uygulamıştır⁽³¹⁾. Bu taktik daha çok kale ve müstahkem şehirlerin kuşatılması esnasında kullanılmıştır. Harûn er-Reşîd'in bu taktiği uyguladığını görmekteyiz. O kuşattığı kale ve müstahkem bölgenin dış kısmında binalar yapılmasını emrederdi. Bunu gören bölge sakinleri, kuşatma ordusunun orada artık sürekli olarak kalacağını sanarlar, teslim olmadıkça kurtulmanın mümkün olamayacağını düşünürler ve hemen teslim olurlardı⁽³²⁾.

d. Düşmandan Korkmuş Gibi Geri Çekildikten Sonra Ani Bir Hücumla Yeniden Saldırmak (el-İstitrâd):

Bu taktiğe göre, komutan ordusunu, mağlûp olmuş gibi göstererek bulunduğu yerden alıp, düşmanın kendisini takip etmesini sağlamak için geri çekme hareketi yapar. Çekilen orduyu takibe koyulan düşman böylece, tertibat aldığı yerden uzaklaşmış ve muvasala hatlarından kopmuş olur. Bunun üzerine, düşmanı yerinden ayırarak kendine doğru iyice çeken karşı ordunun komutanı, ani bir hücumla düşman üzerine yüklenerek onu imha etme imkânını elde etmiş olacaktır. el - Hersemî müslüman orduların komutanlarına verdiği nasihatlerde, düşmanın böyle bir taktiği kendi lehine sahneye koyması halinde, aldanıp da onu takip etmemelerini söylemektedir⁽³³⁾.

e. Düşmanın Gözünde Kendi Ordusunun Çokluğunu ve Büyüklüğünü Göstererek Onu Korkuya Düşürmek :

Bu taktiği Hz. Peygamber Hamrâu'l-Esed'de ve Mekke'nin fethi hareketinde çok sayıda ateş yakmak suretiyle göstermiştir⁽³⁴⁾. Abbasiler döneminde, el-Me'mûn'un komutanı Tahir b. Hüseyin, el-Emîn'in ordusuna karşı düzenlenen muharebede bu taktiği uygulamıştır. O çiftçileri ve köylüleri toplayarak yüksek yerlere çıkarmış, ellerine verdiği bayrakları açtırmak ve çok sayıda ateş yaktırmak suretiyle büyük bir orduya sahip olduğunu düşmana göstermek istemiştir⁽³⁵⁾.

(31) İbnü'l-Esir, a. esr., V, 189.

(32) el-Hersemi, a. yzm., vr. 43'ten naklen, Abdurraûf Avn, a. esr., 252.

(33) el-Hersemi, vr. 30'dan naklen, Abdurraûf Avn, a. esr., 253.

(34) el-Vâkıdî, Kitâbü'l-Megâzi, Kahire, 1965, II, 814; İbn Sa'd, et-Tabakâtü'l-Kübrâ, Beyrut, Tarihsiz, II, 135.

(35) Abdurraûf Avn, a. esr., 253 vd.

2. Muharebe Şekilleri:

a. Vur-Kaç (Kerre - Ferre) Savaşı :

Gayri nizami savaş veya çete harbi de diyebileceğimiz bu usûl Araplar'ın cahiliye döneminden beri uyguladıkları ve Abbasi'ler döneminde de bilinen ve uygulanan bir savaş metodudur. İbn Haldûn bu usulü şöyle tarif etmektedir : "Vur-kaç şeklindeki mukateleye gelince; nizami kıtalde mevcut olan şiddet ve hezimetten emin olma hususu bunda yoktur. Bunlar savaş alanının ötesinde bir hat ve yer vücuda getirir; vur-kaçtan sonra sabit bir yere sığınır, burada üstlenir ve burası onlar için savaş sahası yerine geçer"⁽³⁶⁾. İbn Haldûn, bu teknikle savaşan askerlerin, ordunun arka tarafında cansız maddelerden ve hayvanlardan bir hat (barri-cade) oluşturduklarını, düşmana hücum ettikten sonra geri çekilen süvari birlikleri için bu barikatları bir sığınak olarak kullandıklarını ve bununla muharebede sebat göstermek istediklerini belirtmektedir. Çünkü savaşın devamında ve galibiyete yaklaşmada bunun tesiri olacaktır⁽³⁷⁾.

b. Nizami Kital :

Nizami kital, ordunun belirli bir düzen içersinde saflara, bölük ve taburlara ayrılarak hareketi ve savaşmasıdır. Nizami kitalin en basit şekli saf düzenidir. Askerlerin saf düzenine girerek savaşmaları ilk olarak Hz. Peygamber döneminde ortaya çıkmıştır⁽³⁸⁾. İbn Haldûn bu konuda şunları söylemektedir : "İlk zamanlar İslâmdaki harplerin hepsi nizami (saf şeklinde) idi. Gerçi daha önce Araplar vur-kaçtan başka birşey bilmezlerdi. Ama iki sebep onları nizami savaşa sevketti : Birincisi, düşmanlarının nizami harp etmesi, onları da düşmanları gibi nizami bir şekilde savaşmaya zorlamıştı. İkincisi, savaş alanında sabır ve metanet göstermeye rağbet etmeleri, kalplerinin imanla dolu olması sebebiyle yaptıkları cihadda seve seve can vermek istiyorlardı. Nizami savaş can feda etmeye daha uygun bir durumdu. Onun için vur-kaç tenezzül etmemişler ve her gibi vuruşmuşlardır"⁽³⁹⁾.

Saf nizami askerlerin savaş anında kaçmalarını önlediği ve onları daha sebatkâr bir hale getirdiği için Kur'an'da da övülmüştür : "Şüphesiz ki, biri birine kenetlenmiş duvar taşları gibi saf teşkil ederek sava-

(36) İbn Haldûn, a. esr., I, 226 vd.

(37) İbn Haldûn, a. esr., I, 227.

(38) İbn Sa'd, a. esr., II, 15, 39; İbn Hişâm, es-Siretü'n-Nebeviyye, Mısır, 1936, II, 278.

(39) İbn Haldûn, a. esr., I, 226.

şanları Allah sever"⁽⁴⁰⁾. İbn Haldûn nizami savaşın üstünlüklerini belirtirken, bunun vur-kaç şeklindeki savaştan daha güvenilir ve daha şiddetli bir muharebe şekli olduğunu, çünkü nizami harpte tıpkı okların tertip edildiği ve namaz için saf teşkil edildiği gibi, saflar tertip ve tanzim edilmiş olacağını ve askerlerin düşmana doğru saflar halinde ilerleyeceğini, bundan dolayı da bu savaş şeklinin çatışma esnasında daha çok sebatkâr olmaya, kıtal halinde daha fazla sadakat göstermeye ve düşmanı daha ziyade korkutmaya sebep olacağını ifade etmektedir. Çünkü teşkil edilen hatlar, yarılması ümit edilmeyen saray surlarına ve uzayıp giden kale duvarlarına benzemektedir⁽⁴¹⁾.

Nizami kıtalin ilk ve basit şeklinin "saf düzeni" olduğunu söylemiştik. Safların tabur nizamında da korunduğu görünür. Çünkü tabur nizamı, belirli mesafelerde sıralanmış saflardan oluşan bölükler veya taburlardır. Kürdûs adı verilen bu nizamın, Philip Hitti'nin ve Hasan İbrahim'in sandığının aksine, daha Hulefâ-i Raşidîn devrinde vuku bulan Yermuk savaşında, komutan Hâlid b. Velîd tarafından uygulandığını görmekteyiz⁽⁴²⁾. Emevîlerin sonuncu halifesi Mervân b. Muhammed zamanına kadar saf nizamı ile kürdûs nizamı birlikte kullanılmıştır. Mervan b. Muhammed saf nizamını kaldırarak sadece kürdûs nizamını kullanmıştır⁽⁴³⁾.

Abbasi ordularında, artık basit saf nizamının terk edildiğini ve tabur nizamına geçildiğini görmekteyiz. el - Me'mûn'un komutanı Tahir b. Hüseyin ordusunu biner kişilik taburlara ayırmıştır. Kaynaklar bu taburlardan "râyât" adıyla bahsetmektedirler. Burada tabur nizamına giren birliklere "râye (ç. râyât)" adının verildiğini söylemek mümkündür. Komutan Tahir her tabur (râye) arasında bir ok atımlık mesafe bırakmıştır⁽⁴⁴⁾. el-Mu'tasım'ın Amûriyye fetih harekâtında da aynı düzenin uygulandığını görürüz⁽⁴⁵⁾.

el-Hersemî'nin kaydettiği öbür nizami kıtal şekilleri şunlardır⁽⁴⁶⁾ :

(40) Kur'an, LXI, 4.

(41) İbn Haldûn, a. esr., I, 226.

(42) et-Taberî, a. esr., IV, 33 vd.

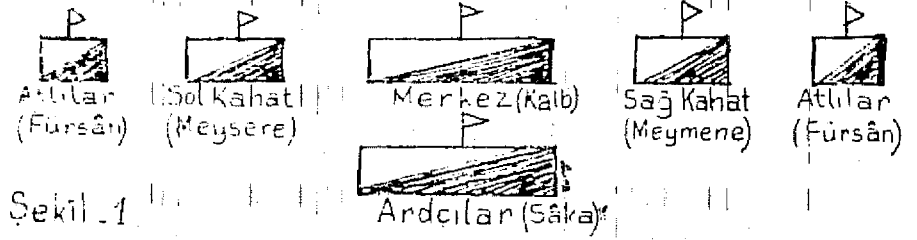
(43) İbn Haldûn, a. esr., I, 228; Abdurraûf Avn. a. esr., 241.

(44) et-Taberî, a. esr., X, 152; İbnü'l-Esir, a. esr., VI, 243.

(45) et-Taberî, a. esr., X, 323.

(46) el-Hersemî, vr. 20 - 25'ten naklen, Abdurraûf Avn., a. esr., 242 vd.

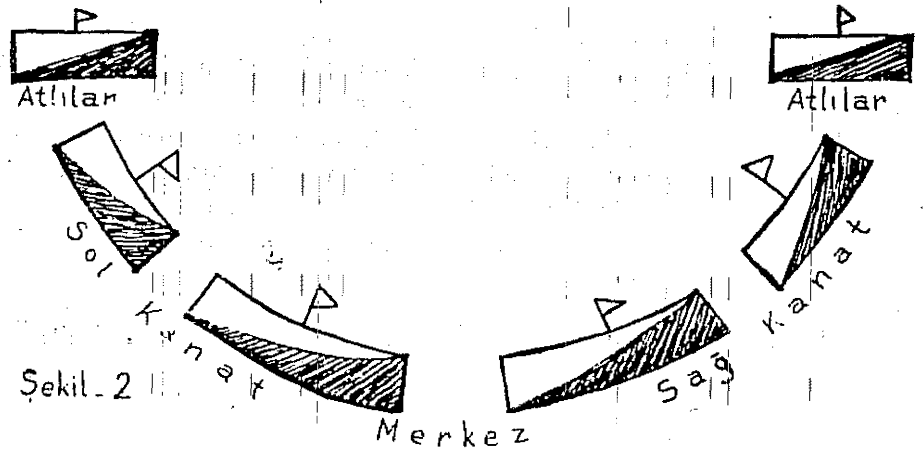
ba. Düz Hat Şekli (es-Saffü'l-Müstevâ) :

Şekil -1

Bu şekle göre, merkez birlikleriyle sağ ve sol kanat birlikleri düz bir hat üzerinde yer alırlar. Ardçı birlikler bu hattın arkasında bulunmaktadır. Şekil -1 de görüldüğü gibi, bu hatta birlikler yan yana durmaktadırlar.

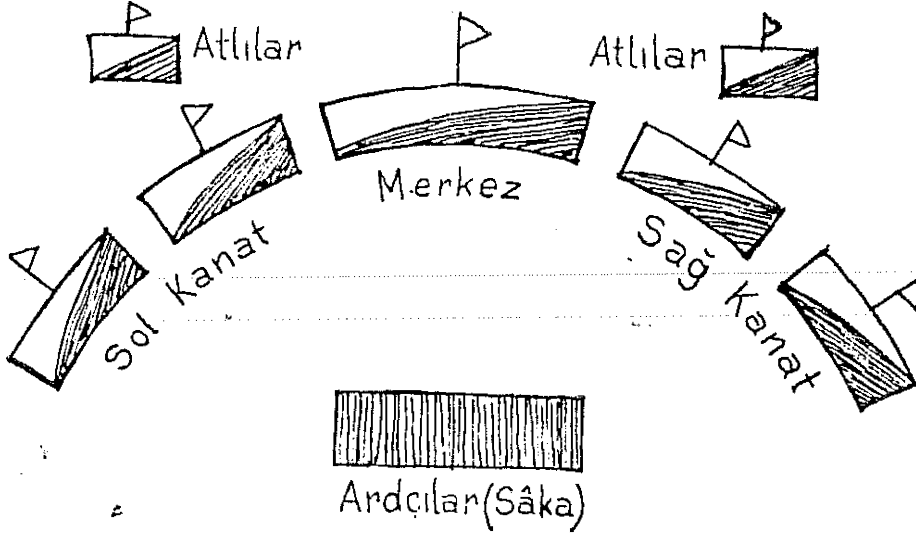
bb. Hilâf Şekli (es-Saffü'l-Hilâf) :

Şekil -2

Bu şekle göre, sağ ve sol kanat birlikleri dışta, "kalb" yani merkez birlik içte kalmaktadır. Birlikler ay şeklinde tertip edilmişlerdir. Bu şekilde merkez sağlanı, kanatlar zayıftır. Bu bakımdan dışta kalan iki kanada yardım ve takviye olmak üzere, Şekil -2 de görüldüğü gibi, atlı birlikler refakat ederler.

bc. Eğik Hat Şekli (es-Saffü'l-Ma'tûf) :

Şekil_3

Bu düzende sağ ve sol kanatlar içerde, merkez birlikler dışarda yer almaktadır. Merkezin zayıf, iki kanadın ise kuvvetli olduğu bir şekildir. Bu şekil Araplar'ın zaruret hallerinde, çok az olarak kullandıkları bir muharebe şeklidir. Zayıf olan merkezi takviye için kanatlar kuvvetlendirilir veya merkezin biraz önüne herhangi bir hücumu püskürtmek için, Şekil-3 te görüldüğü gibi iki bölük atlı birliği yerleştirilir.

Bu savaş tertibatlarından her birinin arkasında savaş malzeme ve erzakının saklandığı depo görevi yapan bir yer ile namaz kılınan bir yer bulunmaktadır. Bu yerler nöbetçiler tarafından devamlı olarak korunmaktadır.

SONUÇ

Abbasi Kara Ordusu'nun, stratejik ve taktik harekât olarak ikiye ayırdığımız muharebe harekâtını araştırırken yaptığımız tesbitler ve vardığımız sonuçlar şunlardır :

Abbasi Kara Ordusu düzenli ve disiplinli bir ordudur.

Abbasilerden önceki İslâm ordularında gördüğümüz beşli tertip (hamîs) Abbasi ordularında da devam ettirilmiştir. Ordu yürüyüş ha-

linde iken beş kısma ayrılmaktadır. Savaş düzenine geçilince, ön ve arka kuvvetler (mukaddime ve sâka) eşas kuvvetlerle birleşerek, asil savaş hattı, bir merkez (kaib) ve iki kanattan (meymene ve meysere) meydana gelmektedir.

Saf nizamı terkedilerek kürdüs (bölük, tabur) nizamına geçilmiştir. Bölük veya tabur adı verdiğimiz bu nizam, bazen "râye" adı ile de anılmaktadır. Bölükler, taburlar (kerâdis) veya râyeler (râyât) kendi içlerinde, daha mukavim ve sebatkâr olabilmek için, saflar tertip ederek savaşa girmişlerdir. Bazı muharebelerde, kanatlar da kendi içlerinde ikinci derecede kanatlara ayrılabilmişlerdir.

Birliklerin bir yerden bir yere nakli belirli bir tertip ve düzen içerisinde yapılmıştır. Nakilde devletin posta teşkilâtından ve posta yollarından yararlanılmıştır. İntikal esnasında ordu komutanının takip edeceği hattı hareket, "ordu nizamnamesi" diyebileceğimiz kitaplarda belirtilmiştir. el-Hersemi'nin "Muhtasar fî Siyâseti'l-Hurûb" adlı eseri, el-Mâverdi'nin "el-Ahkâmü's-Sultâniyye" si ve İbn Haldûn'un "Kitâbü'l-İber" i bunlardan sadece üç tanesidir.

Taarruzî harekât ve bu harekât esnasında kuşatma, savunma ve geri harekâtın uygulandığını görmekteyiz. Pusu kurarak düşmanı tuzağa düşürmek, gizliliğe uymak, keşif harekâtı yapmak, yardımcı kuvvetlerin geldiği intibaini vererek düşmanı korku ve endişeye düşürmek, düşmanı yanıltmak, düşmandan korkmuş gibi geri çekildikten sonra ani bir hücumla yeniden saldırmak, düşmanın gözünde kendi ordusunun çokluğunu ve büyüklüğünü göstererek onu korkuya düşürmek gibi muharebe taktikleri öğretilmiş ve uygulanmıştır.

Düz hat, hilâl ve eğik hat gibi muharebe şekilleri talim edilmiş ve uygulanmıştır.